

ՆՒՒԹԵՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՆԱՄԱՐ

Վ Ա Ւ Ե Ր Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ
ՄԱՅՐ ԳԻՒՆՆԻ

Դոկտ. Վաչէ Ղազարեան

ՆԻՍՏ 4 ՅՈՒՆԻՍԻ 1920

ՆԱԽ.՝ Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՄԿ. ՆԱՐՈՅԵԱՆ
ԱՌԺ. ԱՏԵՆ. ԳԵՈՐԳ ԷՖ. ԱՄԼԱՆԵԱՆ

Գ. ԱՄԼԱՆԵԱՆ ԷՖ.- Իբրեւ երիցագոյն անդամ, Նախագահ Սրբազանը զիս կը հրաւիրէ առժամապէս վարելու ժողովին աշխատութիւնները մինչեւ դիւանի ընտրութիւնը: Տ. Արիստակէս Ա. Քինյ. Չիզմէնեան հիւանդութեան պատճառաւ իր բացակայութիւնը կը հաղորդէ, կ'արձանագրենք զինքը օրինաւոր բացակայ:

Երեսփոխան Սիմքէշեան ԷՖ. հարցում մը ունի, պիտի կարդացուի:

(Պատճեն)

(Ժողովին երիցագոյն անդամ Պ. Գ. Մխիթարեան ատենապետութեան պաշտօնին կոչուած ըլլալով, կարդաց հետեւեալ զիրը):

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Այս մասին խօսք ուզող կա՞յ:

Մ. ՆԱԹԱՆԵԱՆ ԷՖ.- Առժամեայ դիւանին պաշտօնը մայր դիւանի ընտրութիւնն է, այս հարցումը վերջը նկատողութեան կրնայ առնուիլ:

ՕՐԱԿԱՐԳ

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Անցեալ միստին, եկեղեցական երեսփոխանաց տեղեկագրին մէջ տեսնուած թերութիւններու համար [տեղեկագիրը] վերադարձրեցաւ: Այդ թերիւնները ամբողջացած ըլլալով, տեղեկագիրը պիտի կարդացուի դարձեալ:

(Պատճեն)

Օ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ ԷՖ.- Համեմատական ընտրութիւնը նոյն օրը տեղի ունեցած է:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Կրնայ տեղի ունենալ նոյն ժողովին մէջ: Այդ տեղեկագիրը թերի չունի եւ կրնայ վաւերացուիլ:

(Ժողովը քուէի դնելով կատարուած ընտրութիւնը միաձայնութեամբ վաւերացուցեալ):

ՊԱԼԱԹԻ ԵՒ ԽԱՍՔԵՕՅԻ

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Պալաթի եւ Խաւքեօյի մէջ երեսփոխանական ընտրութիւն տեղի ունենալով, Քաղ. Ժողովին կողմէ վաւերացուած է, տեղեկագիրները պիտի կարդացուին:

[p197](պատճեն)

(Ատենապետ ԷՖ. քուէի դնելով՝ երկու ընտրութիւններն ալ վաւերացուցեան եւ Խաւքեօյի երեսփոխան Պ. Սիրումի մերկայ ըլլալով ունկնդիրներու մէջ մասնակցեցաւ միստին):

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Հիմա պիտի ձեռնարկենք մայր դիւանի ընտրութեան: Քուէիամարի բննիչ կը նշանակենք տեարք Ե. Խօրասան, Գ. Տէմիրճիպաշեան եւ Չօրութեան:

(Ա. ատենապետի քուէարկութեան մասնակցեցան 46 երեսփոխան եւ քուէիամարի արդիւնքը եղաւ հետեւեալը)

Քուէ

Ս. ԳԱՐԱԵԱՆ ԷՖ.	28
Պ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ ԷՖ.	13
ՍՊԻՏԱԿ	3
Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ	2

(Յետոյ ձեռնարկուեցաւ Բ. ատենապետի ընտրութեան եւ 48 քուէարկուներու մասնակցութեամբ կատարուած քուէարկութեան արդիւնքը եղաւ հետեւեալը)

Քուէ

Տ. ՆԱԳԱՇԵԱՆ ԷՖ.	26
Մ. ԷՊԼԻԴԱԹԵԱՆ ԷՖ.	18
Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.	1
ՍՊԻՏԱԿ	2
Ե. ԳԱՐԱԿԷՕԶԵԱՆ	1

(Ձեռնարկուեցաւ ապա ատենադպիրներու ընտրութեան եւ 46 քուէարկուներու մասնակցութեամբ կատարուած քուէարկութեան արդիւնքը եղաւ հետեւեալը):

Քուէ

Օ. ՉԻՖԹԵՍԱՐԱՖ	23
Ե. ՉՕԲՈՒՐԵԱՆ	13
ՍՊԻՏԱԿ	16
ՍԻՐՈՒՆԻ	7
Յ. ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ	4

եւ ուրիշ 6 երեսփոխաններ մէկ մէկ քուէ:

[p198]ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Քուէարկութեան արդիւնքը հռչակուելէ յետոյ մեր պաշտօնը կը դադրի: Կը հրաւիրեմ նոր դիւանը ձեռնարկելու իր պաշտօնին:

Ս. ԳԱՐԱԵԱՆ ԷՖ.- Նախապէս շնորհակալութիւն կը յայտնեմ որ ժողովը պատուեց զիս իր քուէով: Գիտեմ թէ իմ պաշտօնն է անկողմնակալութեամբ վարել վիճաբանութիւնները եւ կը յուսամ թէ ազգին անմախքը բնականաբար մէջ կը յաջողինք մեր պարտականութիւնը կատարել պահանջուած կերպով: Կը հրաւիրեմ ընտրուած ատենադպիրները որ գան եւ ձեռնարկեն իրենց պաշտօնին: Քանի որ Ա. ատենադպիրը բացակայ է, կը հրաւիրեմ Բ. ատենադպիրը որ դիւան գայ:

Պ. Ե. ՉՕԲՈՒՐԵԱՆ.- Ես կը հրաժարիմ այս պաշտօնէն եւ կը խնդրեմ որ այս հրաժարագիրս նկատողութեան առնուի:

Ա. ԱԼՊՕՅԱՃԵԱՆ ԷՖ.- Այս հրաժարագիրը յաջորդ միստին նկատողութեան կրնայ առնուիլ եւ մինչեւ այն ատեն առժամայն ատենադպիրը կը շարունակէ իր պաշտօնը:

Պ. Գ. ՄՆԻԹԱՐԵԱՆ.- Քանի որ դիւանը ընտրուեցաւ, այլեւս ես պաշտօնս չեմ կրնար շարունակել:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Ժողովին մէջ ռեւէ հրաժարականով չենք կրնար զբաղիլ այսօր, բայց միեւնոյն ատեն չենք կրնար նաեւ ստիպել որ հրաժարող մը անպատճառ իր պաշտօնը շարունակէ: Սակայն մինչեւ որ դիւանը իր վերջնական կազմը ստանայ, Պ. Մխիթարեան իբրեւ երիցագոյնը այս ժողովին, բնական ատենադպիրն է եւ պէտք է վարէ այս պաշտօնը:

(Պ. Գ. Մխիթարեան շարունակեց ատենադպիրի պաշտօնը:)

Մ. ՆԱԹԱՆԵԱՆ ԷՖ.- Քիչ առաջ երեսփոխանի մը կողմէ հարցում մը եղած էր, որոշուեցաւ դիւանի ընտրութենէն յետոյ քննել: Կ'առաջարկեմ որ այդ հարցումը նկատողութեան առնուի:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Հարցումը քիչ առաջ կարդացուեցաւ. վարչութիւնը այդ մասին բացատրութիւն մը պիտի տա՞յ:

[Ե199]ՏՐ. ԴԱԽԻԹԵԱՆ.- Ինչպէս յայտնի է ժողովիդ, տարագրեալ հայերու գոյքերու մասին 1334 թուականին հրատարակուեցաւ «Էմվալը Մէրրուրէ»ի օրէնքը եւ այդ գոյքերը յանձնուեցան «Թասվիյէ գոմիսիօն»ներու: Երբ Զինադադարը հռչակուեցաւ, նախկին օրէնքը գործադրութեան մէջ էր, սակայն խորհուեցաւ հրատարակել օրէնք մը, որ լիովին պաշտպանէ ազգին շահերը: Այդ թուականին Անգլիական դեսպանատան մէջ նախագիծ մը պատրաստուեցաւ: Այս աշխատութեան մասնակցեցան տեարք Խոսրովեան եւ գործակալատար Համամճեան, որոնք պատրաստեցին օրէնքի ծրագիրը, որ առանց պետական խորհուրդի քննութեան ենթարկելու, ուղղակի նախարարաց խորհուրդէն պիտի վաւերացուէր: Քանի մը օր յետոյ մեզ[ի] հաղորդուեցաւ որ Համաձայնութեան կողմէ ուղղակի այս օրէնքին պարտադրութիւնը աննպաստ է, ուստի ուրիշ օրէնք մը պիտի պատրաստուի Բ. Դրան մէջ: Նախապէս մենք չուզեցինք մասնակցիլ այդ յանձնաժողովին, սակայն ըսուեցաւ մեզի որ մասնակցինք եւ այդ յանձնաժողովին մասնակցեցան Պ. Սրենց եւ Համամճեան: Ամիսներ անցան եւ բան մը չեղաւ, ու ոչ միայն բան մը չեղաւ, այլեւ Միլլի շարժումներ սկսան եւ անգամ մ'ալ հաստատուելով որ Թուրքիոյ մէջ օրէնք մը պատրաստելով գործադրելու անկարելիութիւն կայ, անհրաժեշտ դատեցինք որ Հաշտութեան Դաշնագրին մէջ ներմուծուի [տրամադրութիւն մը կալուածներու մասին] ու մեզի խոստանան գործադրել մեր բաղձանքները եւ 3 Մարտ թուականով խնդրուեցաւ իրենցմէ որ

նկատողութեան առնուի[ն] մեր բաղձանքները: Յետոյ հեռագիրներէն միայն իմացանք որ այդ մասին տրամադրութիւններ կան Հաշտութեան Դաշնագրին մէջ: Սակայն Մալիի Բաշայի դահլիճին օրով նոր օրէնք մը հրատարակուեցաւ, որ նախապէս Պօլսոյ մէջ մեր պատրաստած օրէնքը կերպարանափոխ կ'ընէ: Այսօրուան վիճակը այս օրէնքն է, բայց մենք ազգապատկան կալուածներու եւ գողցուած գոյքերու մասին համաձայնական ուստիականութեան կողմէ պէտք եղած հետապնդութիւնը ի գործ կը դնենք եւ հոն ուր կարելի եղած էր գտնել [200]կը գտնէինք, սակայն դժբախդաբար արգելք եղաւ ինչպէս հոս՝ նոյնպէս գաւառներու մէջ: Ակնարկուած խանութներու մասին տեղեկութիւն տրուեցաւ մեզի եւ դիմեցինք միջազգային ուստիականութեան, ինչպէս կը դիմենք միշտ: Կանչուեցաւ նաեւ <?> պէյ անուն պաշտօնեայ մը, որ ընդունելով հանդերձ թէ անոնք հայոց կը վերաբերին, աւելցուց որ իրեն յանձնուած են, հետեւաբար պէտք է դիմել ելեւմտական նախարարութեան: Ազգապատկան բոլոր գոյքերը առնուած են. գալով ամբողջ իրեղեններուն, ասիկա առնել անկարելիութիւն մ'էր, որովհետեւ մենք անոնց տէր պիտի ըլլայինք երկու կերպով՝ կա՛մ օրէնքի ոյժով, կա՛մ Համաձայնական Պետութեան[ց] միջոցով: Օրէնքը, ինչպէս բացատրեցի, թոյլատու չէր ասոր, իսկ համաձայնական կառավարութիւնը մեզի մերժեցին անհատական գոյքերը առնել: Պատրիարքարանը իր գտած ազգապատկան գոյքերը ոչ միայն հաշուեցուցակի մը վրայ առաւ, այլեւ 3 Յունուար, 1306 թուականով ընդարձակ յիշատակագիր մը տուաւ կառավարութեան, որուն մէջ յիշատակելի յետոյ հայկական տեղահանութեան յառաջ բերած բոլոր չարիքները, պահանջեց 209 վաճառքներու եւ 2000ի մօտ եկեղեցիներու բոլոր գոյքերու եւ 4 տարուան մէջ եկեղեցապատկան հաստատութիւններու հատոյթները: Այս գիրը կարծեմ Սալիի Բաշայի դահլիճին օրով մէկ կողմ դրուեցաւ եւ նոյնիսկ իր ոճին համար պահ մը խորհուեցաւ ետ տալ, բայց արդի դահլիճը նկատողութեան առաւ զայն եւ որոշեց հաշուեցոյց մը պատրաստել: Արդէն մեծ մասամբ արծաթեղենները, ինչպէս տետրակներու մէջ արձանագրուած են, տարեր հալեցուցեր են: Այսօրուան հարցումին գալով, բացի եկեղեցական իրեղեններէ, անհատական սեպհականութիւնները ռեւէ կերպով չենք կրնար ստանալ, որովհետեւ գործը մեր փափաքին համաձայն ուղղութիւն մը չկրցաւ ստանալ եւ քանի որ [201]այդ օրէնքը չկայ, մանաւանդ գաւառներու մէջ այդ մեր պահանջը գործադրելու կարելիութիւնն ալ չկայ:

Գ. ՍԻՄԶԷՇԵԱՆ ԷՖ.- Ուրիշ հարցում մը պիտի ընեմ: Ճիշդ է որ Ֆրանքօ-Արմենիներ փափաք յայտներ է ստանալու ազգապատկան գոյքերը եւ իր այդ դիմումին ռեւէ հետեւանք չէ տրուած: Այս մասին ի՞նչ բացատրութիւն կուտայ

Քաղ. ժողովը:

ՏՐ. ԴԱԽԻԹԵԱՆ.- Այս խնդիրը ծագում առաւ մեծ շուկայի մէջ սեպհականատէր եղող պարոնի մը խանութը պարպել տալու ձեռնարկէն եւ ինչպէս մեզի, նոյնպէս Ֆրանքո-Արմէնիէն ալ դիմում ըրած էր: Չմոռնամ յիշատակելու որ այդ խանութին պարպուելուն համար արդէն ամիսներ առաջ դիմած էինք մենք, բայց Ֆրանքո-Արմէնիէն, որ այս ազգապատկան կալուածներու ու գոյքերու մասին եղած ձեռնարկներէն տեղեկութիւն չունի, եւ ինք քաղաքական հաստատութիւն մը ըլլալէ առաջ բարեգործական մարմին մ'է, կարծեց որ այդ ապրանքները կրնայ առնել եւ ազգին յանձնել՝ եթէ Պատրիարքը հաճութիւն տայ, ու ինք ոչ թէ գրաւոր դիմում ըրաւ մեզի, այլ իրենց մատուցած այդ գիրը մակագրութեամբ դրկեց մեզի: Մենք նամակը դարձուցինք, ըսելով որ մենք դիմում ըրած ենք, եթէ դուք ալ դիմում ընէք, գոհ կ'ըլլանք: Բայց վերջապէս մեր կատարած դիմումին հետեւանքով խանութ- [ներէն] մէկը պարպուած է. Ֆրանքո-Արմէնիէն իր ջանքերը մեզի միացնելու են. խնդիր չկայ, ինք կարծեց որ սովորական պարագայ մ'է, այս ալ Ֆրանքո-Արմէնիէն իր միջոցներով պիտի կրնայ պարպել:

Գ. ՍԻՄԶԷՇԵԱՆ ԷՖ.- Այս մասին ես իմ ըսելիքս տակաւին չաւարտեցի: Տրուած բացատրութիւններէն հասկցուեցաւ որ Ֆրանքո-Արմէնիէն միջամտութեան համար եղած գանգատը ճիշդ է. ազգապատկան գոյքերը ազգին վերադարձնել ուզեր է Ֆրանքո-Արմէնիէն, սակայն իրենք բանակցութեան մէջ ըլլալով, շատ կարեւոր [202] չեն նկատեր այս պարագան եւ սա կամ նա խօսքերով գոհ կ'ըլլան: Ես չեմ կարծեր որ Ֆրանքո-Արմէնիէն քաղաքական կեանքի պայմաններուն անտեղեակ ըլլայ եւ ձեռնարկէ այսպիսի կարեւոր գործի մը. ուստի կը հետեւի որ Քաղ. ժողովը սխալ մը ըրած է ձգձգելով խնդիրը: Պէտք է ըսուի որ մենք ձեզի կ'արտօսենք եւ ազգապատկան գոյքերը ազգին վերադարձնելու ձեռնարկած ըլլալնուդ համար շնորհակալութիւն կը յայտնենք: Մէկ խօսքով, առաջարկուած օժանդակութիւնը մերժեր են:

ՏՐ. ԴԱԽԻԹԵԱՆ.- Ըսի եւ դարձեալ կը կրկնեմ որ Ֆրանքո-Արմէնիէն տեղեկութիւն չունէր այս գործին նախընթացէն: Այդ մարմինէն վեր Բարձր Գօմիստները կային, որոնց ազգը դիմեց եւ խնդրեց այս գործին լուծուի: Երբ այդ վերին մարմինն այս նպատակաւ դիմում եղած է, ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ Ֆրանքո-Արմէնիէն դիմումին համար անտարբէր գտնուի: Իրողութիւնը այն է որ յիշեալ պարոնին գրած նամակին վրայ մակագրուած էր որ խնդրարկութիւն առարկած ապրանքները առնելու համար առարկութիւն ունի՞ք: Պատասխանեցինք թէ ընդհակառակը, շնորհակալ պիտի ըլլանք: Գալով խանութին, ինք իր կողմէ բերանացի ալ, գրաւոր ալ կրնար դիմել:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Տրուած բացատրութիւնները

կարծեմ թէ բաւական են: Եթէ հարցումին տէրը այսչափը բաւական չի համարեր, կրնայ իր հարցումը փոխել հարցապնդումի:

ՁԱՅՆԵՐ.- Այո, այո:

ՕՐԱԿԱՐԳ

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Կ'անցնինք օրակարգի երկրորդ խնդրոյն, այսինքն՝ Քաղ. ժողովի ընտրութեան խնդրոյն:

Պ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ.- Կարծեմ թէ Մայր Դիանի ընտրութենէն յետոյ ժողովին կանոնական օրակարգն է նախաքննիչ դիւաններու ընտրութեան խնդիրը: Ազգ. ժողովը չի կրնար գործի սկսիլ, մինչեւ որ Ազգ. ժողովի մէկ մասը չբաժնուի դիւաններու, ուստի պէտք է [203] կազմուի այդ դիւանները, նոյնիսկ այս ժողովին աշխատութիւնը դիւրացնելու համար: Ժողովին օգտակարութիւնը ասիկա կը պահանջէ՝ վիճաբանելի խնդրոց նախապատրաստութեան համար: Այդ աշխատութիւնն ալ եթէ ժողովը կատարէ եւ յետոյ գործի ձեռնարկէ, աւելի լաւ կ'ըլլայ: Կրնայ այդ կազմութիւնը տեղի ունենալ յառաջիկայ նիստին:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Այդ նախաքննիչ դիւաններու ընտրութիւնը կը կատարուի սրբագրելի ցանկի վրայ, ուստի փափաքելի էր որ մեր դիւանը ամբողջանար, որպէսզի այդ անձնակաբեւոր գործը զլուխ հաներ:

ՏՐ. ԹԵՐԶԵԱՆ ԷՖ.- Ձեզ տրուած է այդ իրաւունքը:

Պ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ ԷՖ.- Շատ դիւրին է այդ գործը: Դիւանը կրնայ բերել այդ ցուցակը ուզած ատեն խորհրդակցելով երեսփոխաններու հետ:

Օ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ ԷՖ.- Կարծեմ թէ ժողովը պէտք է ցրուի՝ յաջորդ շաբթու գումարուելու համար: **ՁԱՅՆԵՐ.-** Եթէ ատեն չըլլայ ուրիշ գործով զբաղելու:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Մենք կրնանք վիճաբանիլ այսօր ընտրութեան եղանակին վրայ: Արդէն վարչութեան կազմութեան մասին վերջի[ն] ընտրութեան ձեւն է որ կը տիրէ, չենք կրնար վերադառնալ նախկին ձեւին:

Յ. ՊԱՀՐԻ ԷՖ.- Այս ժողովը բացառաբար միայն ընդունեց Պատրիարքին յանձնել ժողովին կազմութիւնը, ատիկա վերջնական ձեւ մը չէ եւ չենք կրնար ընդունիլ այդ կերպով:

ՏՐ. Ս. ԹԵՐԶԵԱՆ.- Դիշդ է որ 5-6 տարի առաջ Քաղ. ժողովները կ'ընտրէինք, բայց հիմա չենք ընտրեր: Այս ձեւին գործադրութիւնը իր օգուտը չունեցաւ. սկզբունքը լաւ է, ըսելիք չունինք. սակայն 5-6 վարչութիւն փոխուեցաւ եւ այս դրութիւնն ալ չյաջողեցաւ: Հետեւաբար մեր բռնկներով կ'ընտրենք վարչութիւնը՝ անդամ առնելով բոլոր խումբերէն: Ոմանք կ'ըսեն թէ նախագահին կողմէ ընտրուին վարչութեան անդամները, ուրիշներ կ'ըսեն որ վճարեալ ըլլան Քաղ. ժողովի անդամները, եւն.: Հիմա 14 անդամ

[204]բաղկացեալ ժողով մը ընտրենք եւ այս կերպով լուծենք խնդիրը:

Դ. Տ. ՄՈՎՍԷՍԵԱՆ ԷՖ.- Քաղ. Ժողովի ընտրութեան խնդիրը այս ժողովով լուծուեցաւ եւ այս ժողովը այլեւս այս խնդիրը նկատողութեան չի կրնար առնել, եթէ նոյն հարցին հեղինակը եղող գործադիր իշխանութեան կողմէ նոյն հարցին վիճաբանութեան ենթարկելու ստիպողութիւն չտրուի, ինչպէս կը տրամադրէ ներքին կանոնագիրը: Բերուած առաջարկը լուրջ էր եւ մենք զգացինք թէ պէտք է որ քաղաքակրթեալ ազգի մը ձեռով կատարենք ընտրութիւնը կատարելագործուելու համար: Այս ժողովը վարչութիւնը ընտրելով է վաւերացնելով հաստատեց թէ իր ընտրական իրաւունքը կը յանձնէ որոշ պայմաններով եւ ժողովին նախագահը իրաւասու է վարչութիւնը կազմելու եւ հոս բերելու, հետեւաբար եղանակին մէջ բերութիւն չկայ: Եթէ թերի նկատենք այդ եղանակը եւ ըսենք թէ այդ պատճառաւ հրաժարեցաւ Քաղաքական Ժողովը, այս ժողովէն ընտրուած վարչութիւններն ալ 8-10 ամիս վերջ հրաժարեցան եւ ընդհակառակը հիմա ընտրուած ձեռով ընտրութիւն կատարելը աւելի նուազ անպատեհութիւն ունի: Մենք վեհապետ մը չունինք, ուստի կրնանք յանձնել Պատրիարքին, որ վարչութիւնը կազմէ եւ բերէ այստեղ: Այս պարագային մէջ ընդունուած եղանակը փոխելու ոեւէ պէտք չկայ, այլ պէտք է աւելի համերաշխ եւ գործօն տարրեր կազմել այս մարմինը:

ՏԲ. ԹԵՐԶԵԱՆ ԷՖ.- Ներքին կանոնագիրը չի կրնար փոխել սահմանադրական որեւէ տրամադրութիւն: Ասկէ գատ, ճիշդ չէ որ սահմանադրական ժողովներ երկար պաշտօնավարութիւն չեն ունեցած: 1912ին վարչութիւնը 12 ամիս պաշտօն վարեց, եւ ցոյց կրնամ տալ ձեզի աւելի երկարատեւ վարչութիւններ, մինչդեռ այս եղանակով ընտրուած մարմիններ աւելի երկարատեւ պաշտօնավարութիւն չունեցան եւ ինչպէս գիտէք այս ժողովը, որ վստահութեամբ Պատրիարքին յանձնեց Քաղ. Ժողովի կազմութիւնը, մինչնոյն ատեն մերժեց երբ իր մեկնումին առթիւ առաջարկեց որ ժողովին ատենապետը գործակցի վարչութեան: Մեր առջեւ կան խնդիրներ, որոց ստիպողութիւնը յայտնի է, կ'առաջարկեմ [205] դառնալ Սահմանադրութեան: Ս. Պատրիարքը Բարիզէն կ'ըսէ որ այսինչը ընտրեցէք, մենք ռամկավար ազգ ենք, պէտք է քուէով ընտրենք նոր ժողովը:

Գ. ՏԵՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ ԷՖ.- Ես պիտի առաջարկէի որ փոխանակ վարչութեան ընտրութիւնը Պատրիարքին յանձնելու, մենք ընտրենք մեր վարչապետը: Մեր Պատրիարքը քաջատուր մը չէ, որպէսզի այդ դերը տանք իրեն: Մենք ալ կրնանք ընտրել վարչութիւնը:

Գ. ՊԱՀՐԻ ԷՖ.- Յորչափ Սահմանադրութիւն տիրող օրէնքն է, մենք ստիպուած ենք

հետեւիլ անոր եւ ընտրութիւն կատարել: Մեր կատարած վերջին ընտրութիւնը զիջում մ'էր: Քանի որ հիմա այդ Քաղաքական Ժողովը չկայ, ճիշդ Սահմանադրութեան տառին հետեւելու մէջ ոեւէ արգելք չկայ: Մինչեւ որ Սահմանադրութիւնը չփոխուի, եւ յարմար չեմ տեսներ որ վարչութիւն ընտրելու մէջ տարբեր ուղղութիւն գործադրուի:

Պ. ՂԵՒՈՆԴ ԱՐՐԱՀԱՄԵԱՆ.- Իմ կարծիքս այն է թէ նախ եւ առաջ այս ժողովը հրաժարման պատճառները պէտք է իմանայ, այս աւելի կարեւոր է՝ քան ձեռք: Ընտրական ձեռի մասին նկատողութեան առնել պէտք է այն անպատեհութիւնները, որոնք յառաջ եկան նախորդ Քաղ. Ժողովի կազմութենէն: Ասկէ վերջ եթէ կ'ուզէք պարզ քուէարկութեամբ կամ Ս. Պատրիարքին յանձնուելով կրնայ կատարուիլ ընտրութիւնը: Անցեալ ժողովին մէջ նախորդ Քաղ. Ժողովի անդամներն իսկ իրենց հրաժարականի պատճառներու մասին չկրցան որոշ բացատրութիւններ տալ, այնպէս որ չկրցաւ հասկցուիլ թէ հրաժարականը պա՞րզ էր, թէ՞ պատճառաբանեալ: Ուստի, անհրաժեշտ կը նկատենք որ հրաժարման պատճառները պարզաբանուին:

Պ. Ժ. ՄԻՐԶԱԽԱՆԵԱՆ.- Մենք պէտք չէ որ այստեղ զբաղինք գործին ձեւական մասովը, այլ՝ ըստ էութեան քննենք խնդիրը եւ քափանցենք հրաժարականի իսկական բնոյթին, յետոյ ձեւական սկսուեցաւ որ միատարր Քաղ. Ժողովի մը ընտրութիւնը կը խորհուի, ձեռք այսպէս թէ այնպէս կրնայ կարգադրուիլ: Խնդիր է թէ օրէնսդիր մարմինը կ'ուզէ՞ միատարր մարմին մը ընտրել, կամ կը զգա՞յ այդպիսի մարմնի մը ընտրութեան անհրաժեշտութիւնը: Մենք պէտք է նախ որոշապէս խօսինք ատոր վրայ եւ որոշել[նք] թէ ինչ պատճառներու հիման վրայ կը խորհինք այդպէս ընել: Այսինքն՝ ըստ էութեան կարգադրենք այս խնդիրը:

Ե. ՊԵՅԱԶԵՆԵԱՆ ԷՖ.- Պէտք է գիտնանք թէ վարչութեան ներկայ վիճակը 8-10 տարի առաջուան վարչութեան գործերուն չի նմանիր: Հո[ս] բազմակողմանի գործ կայ, հետեւաբար վարչութիւնը պէտք է կազմուի այնպիսի մարդերէ, որոնք ազգային կեանք ունենան: Ասկէ առաջ հապճեպով ընտրութիւններ կը կատարուէին: Հիմա Ազգ. Վարչութիւնը այդ վիճակին մէջ չէ: Հիմա Համաձայնական բարձր գօմիսիւթներու հետ յարաբերութիւններ կան, որոց համար ձեռնհասութիւն կը պահանջուի: Նախորդ վարչութեան անդամները 11 ամիս պաշտօն վարեցին եւ վարչութեան ամենամանր գործը տարին որքան կարելի էր: Կը յուսամ թէ ժողովը ներող պիտի ըլլայ եթէ բերութիւններ ալ պատահեցան, բայց 11 ամիս պաշտօն վարեց: Դարձեալ կ'առաջարկեմ որ ընտրենք ատենապետ մը:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Այս ժողովին ձգտումը միշտ ազատական եղած է: Ի՞նչ է

Սահմանադրութեան մէջ այս ժողովին տրուած իրաւաստիքները. պատրիարքարանի 5-10,000 ոսկիի պիտոճին հաստատութիւնը, Պատրիարքի եւ վարչութեան ընտրութիւն եւ վարչութեան համարատուութեան քննութիւն, մինչդեռ Ազգ. Ժողովը ինք իր հեղինակութիւնը ընդարձակելու եւ իսկապէս մեծնալու ձգտում ունեցած է, եւ այն ալ միապետական իշխանութիւններու ներքեւ, եւ ինքզինքին տուած է խորհրդարանական ձեւ մը, հարցում հարցապնդում ընելու իրաւունք ստացած է ընդհանրական խնդիրներով եւ մինչեւ Պէրլին պատուիրակութիւն ղրկելու որոշում տուած է: Անկ խօսքով, խորհրդարանի իրաւունքներ [207]տուած է իրեն, առանց սահմանադրական իրաւունքներու վրայ կաշխելու, եւ խոյս տալով ստեղծել տեսակ մը մարմինները տեսակ մը փոխադարձ հակակշիռներ են իրարու: Ասոր հակառակը ժողովրդական իրաւանց դէմ հարուած մ'է: Եթէ վարչութեան ընտրութեան ձեւը չփոխուէր, այսքան վտանգի եւ պէտքերու մէջ մէկ ամիս գոյութիւն չէր կրնար ունենալ. ասոր պատճառները պարզ են եւ եթէ այսօր կը քաշուի պաշտօնէ, առիկա արդիւնք է յոգնածութեան: Ոչ մէկ վարչութիւն կրնար հոգալ խնամատարութեան պէտք ունեցած ամսական 40-50,000 ոսկիի պիտոճն, դարձեալ «տօքիման»-ներու հայքայքման, Եւրոպա տեղեկագրութեան գործերը կատարուեցան եւ թաղերու մէջ ընտրական գործողութիւններով խորհրդարանական ոգեւորութիւն ստեղծուեցաւ: Այս վիճակին մէջ ո՞ր «բարբի»ն է որ պիտի ստանձնէ պատասխանատուութիւնը առանձինն: Միակ այս խորհրդարանը ձեռնհաս է վարչութեան ընտրութիւնը կատարելու, նախապէս ընտրելով վարչապետը:

ՏԲ. Ս. ԹԵՐԶԵԱՆ.- Վերջին անգամ վարչութեան Կրօն. և Զաղ. Ժողովներու ընտրութիւնը արտասովոր պարագայի մը մէջ տեղի ունեցած է, սակայն չեն կրնար ընդունիլ թէ սահմանադրապէս ընտրուած վարչութիւններ չեն կրցած երկարակեաց ըլլալ: 1912ին ընտրուած վարչութիւնը 19 ամիս պաշտօն վարեց, առիկա ապացոյց է որ սահմանադրապէս ընտրուած ժողովներ կրցած են երկարակեաց ըլլալ:

Գ. ՍԻՄԵՆՇԵԱՆ ԷՖ.- Վիճաբանութիւնները բաւական երկարեցան: Եղած առաջարկութիւնները կը դառնան 3 ձեռի շուրջ: Իրաւ է որ սահմանադրական ընտրութիւն կատարուած առեն մեն աշխատութիւններ չեն կատարուած, սակայն արտակարգ ժամանակի մէջ, արտասովոր միջոցի դիմելու ստիպողութեան առջեւ, եւ գործնական կը նկատեն ընտրել միմիայն [208]ատենապետը եւ լիագործ զինքը կազմելու ժողովը: Եթէ մենք ընտրենք 14 անդամներն ալ, անոնցմէ 3ը կամ 6ը կրնան հրաժարիլ եւ վերստին ընտրութեան պէտք կը ներկայանայ, գուցէ դարձեալ հրաժարին եւ դժուարութեան ու անգործութեան մատնուի ժողովը: Իսկ եթէ մեր ըսած ձեւով կատարուի ընտրութիւնը,

ամենքն ալ «օմօժեն» կ'ըլլան եւ ընտրուածները համակարծիք կ'ըլլան: Եթէ կ'ուզէ ժողովը, կրնայ կարծեմ համաձայնութեան գալ այս ցանկին վրայ:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Խնդիրը բաւական լուսաբանուեցաւ: Ժողովը կը խորհի թէ պէ՞տք է ընդգրկել տիրող օրէնքը, թէ՞ փոխել: Այս մասին ժողովը բաւական լուսաբանուեցաւ: Կ'ուզէ՞ք որ շարունակուի այս վիճաբանութիւնը:

ՉԱՅՆԵՐ.- Այո՞, այո՞:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Ուրեմն կարգաւ խօսք կրնար առնել եւ խօսիլ թեր ու դէմ ըլլալու պայմանով, առանց կրկնելու անգամ մը ըստած խօսքերը:

Մ. ՆԱԹԱՆԵԱՆ ԷՖ.- Ինձմէ առաջ խօսող երեսփոխանները սա 4 կէտերու վրայ հրաւիրեցին ժողովին ուշադրութիւնը՝ ա. Սահմանադրութեան տառին համաձայն ընտրութիւն կատարել, բ. ատենապետ մը ընտրել ուղղակի ժողովին քուէով, պաշտօն տալով անոր որ իր անդամները որոշէ, գ. Պատրիարքին յանձնել ընտրութիւնը, դ. լիատարակ ձգուած միջոց:

Գ. ՏԵՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ ԷՖ.- Զաղ. Ժողովի հրաժարման մասին տրուած բացատրութիւններէն հասկցուեցաւ որ այդ հրաժարումը յոգնութեան արդիւնք է: Այդ հրաժարականին մէջ դեր ունի նաեւ անդամներու անհամբերաշխութիւնը, ուստի մենք կատարենք ընտրութիւնը եւ պէտք եղած որոշումը տանք:

[209]Պ. Յ. ՄԻՐԶԱԽԱՆԵԱՆ.- Ես կը տեսնեմ թէ վարչութեան ընտրութեան խնդրոյն մէջ միշտ ձեռին կ'անդրադառնանք: Մեծամասնութեան «ֆրակցիա»ն, որ ոյժ մը կը ներկայացնէ այստեղ, արդեօք կրնա՞յ ստանձնել գործին ամբողջ պատասխանատուութիւնը եւ իրական կեանքի մէջ ալ ունի՞ այն մեծամասնութիւնը, որուն վրայ կրնամ է ինք: Ժամանակներ կ'անցնին եւ հոգեբանութիւններ ու երէկուան մտայնութիւններ կը փոխուին: Քիչ առաջ մեծամասնութեան կուսակցութեան կողմէ տրամադրութիւն յայտնուեցաւ միատարր վարչութիւն մը ընտրելու: Այս ժողովը, որ ժողովուրդին հայելին է, պէտք է պարզէ ոյժերու փոխ յարաբերութիւնները: Ես կը կարծեմ որ գործնական կեանքի մէջ դժուարութիւն պիտի յառաջ գայ, որովհետեւ կեանքի մէջ չկայ այդ մեծամասնութիւնը եւ առերեսոյք է [ան] եւ վաղը կրնայ սայթաքիլ կեանքի մէջ: Այս ճշմարտութիւնը պէտք եղած կերպով ըմբռնուել յետոյ, ամեն ձեռի հետ կարելի է հաշտուիլ եւ գործել բոլոր «ֆրակցիա»ներու հետ:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Ըսել կ'ուզէք, ուրեմն, որ «գոմասնդրասիօն»ի դաւիժ մը ըլլայ:

Օ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ ԷՖ.- Տր. Թերզեանի կարծիքը այն է, որ այս ժողովը իր քուէներով ընտրէ Զաղ. Ժողովը: Մենք կը տեսնենք որ Ս. Պատրիարքի կողմէ ընտրուած ժողով մ'ալ իր մէջ տարակարծութիւններ ունեցած է: Խօճասարեան էՖ. ըսաւ որ իրենք յոգնած են, մինչդեռ Տ[եր]

Մովսեսեան Էֆ. կ'աւելցնէ թէ իրենց մէջ տարակարծութիւն կայ: Այս վիճակին մէջ ինչպէս կ'երեւայ արգելք մը չկայ որ Ազգ. Ժողովը ինք կատարէ ընտրութիւնը:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Կը փափաքիմ որ ժողովը համոզուի թէ ոեւէ հակասութիւն չկայ Քաղ. Ժողովի անդամներու յայտարարութեան մէջ: Ժողովը իր բոլոր անդամներով մինչեւ վերջ համերաշխ գտնուած է, ինչպէս գրաւոր եւ բերանացի յայտարարութիւններէ ալ կը հասկցուի:

ՏՐ. ԹԵՐԶԵԱՆ ԷՖ.- Ներեցէք ըսելու որ իբրեւ Ազգ. Ժողովի ատենապետ չէք կրնար այդ ոճով խօսիլ: Ձեր այդ յայտարարութիւնները յանուն վարչութեա՞ն կ'ընէք, թէ՞ Ազգ. Ժողովի անունով:

[210]Պ. Հ. ԳԱԼԻԿԵԱՆ.- Ես չգիտեմ թէ միատարր Քաղ. Ժողովի հարցը մէջտեղ դնողները իրենք իրենց վրայ պատասխանատուութիւն կը վերցնե՞լ: Եթէ Պ. Խօճասարեան կը վերցնէ այդ պատասխանատուութիւնը, համարատուութեան ատեն մենք կը յայտնենք թէ անիկա որքան ճիշդ արտայայտութիւն է կեանքի մէջ երեւցածին: Եթէ վարչութիւն պիտի ընտրուի մինչեւ հիմա եղածին պէս, պէտք է հրաժարիլ այդ տեսակ միատարր դահլիճ կազմել: Պէտք է «ֆրակցիա»ներ միասին հաւաքուին եւ խորհուի. այն ատեն ձեռք լուծուած կ'ըլլայ ինքնին:

Հ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ ԷՖ.- Ընտրութեան ձեռք վրայ խօսուած ատեն, կ'ըսէք որ միատարր վարչութիւն կազմելու խօսք կ'ըլլայ: Ոչ մէկ վարչութիւն միատարր եղաւ, այլ՝ բոլոր կուսակցութիւնները գործակցեցան, միայն Դաշնակցութիւնը չուզեց դրկել իր ներկայացուցիչը: Եթէ կար խնդիր մը կամ դժուարութիւն յարուցանող պարագայ մը, անիկա կարող անձերը գտնելու եւ ընտրելու մէջ էր, ապա թէ ոչ Շահիբկեանի, Պօյաճեանի պէս դէմքեր միշտ ընտրուեցան, բայց անոնք ոչ թէ իրենց պատկանած կուսակցութեան իբրեւ ներկայացուցիչ, այլ անկախ կերպով իբրեւ ժողովական ընտրուեցան եւ իր կուսակցութեան կողմէ «մանտա»յով գալու եւ ընտրուած ըլլալու համոզումը գոյութիւն չունէր: Ասկէ զատ, կուսակցութեան գլխաւորներէ օգտուելու չէ վարանած միշտ այս ժողովը, եթէ կուսակցականները իրենց անհատ հանգամանքով կը մասնակցին:

Դ. Տ. ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ ԷՖ.- Ընտրական ձեռք մասին եղած խօսքերը գործին «թէօրի» մասն են: Մենք այս ժողովին մէջ իրար ճանչցանք եւ հասկցանք թէ սկզբունքներու շուրջ ինչ տարբերութիւններ կան: Ուր որ պէտք կար, զանազան կուսակցութեանց ներկայացուցիչներ մտան տարբեր վարչութեանց մէջ եւ գործեցին: Տեսնուեցաւ որ ազգին բաղադրական շահերուն շուրջ [211]Եական տարբերութիւն չկար. տարբերութիւնը յառաջ կուգար արտայայտուելու եւ գործելու եղանակէն: Եթէ ընտրուած վարչութիւններ տկարութիւններ ունենան եւ կամ սկզբունքներու տարբերութեամբ

չկարենան գործել, կը հրաժարին եւ կամ այս ժողովը կը լուծէ զիրենք: Ուր որ գործելու պէտք կայ, հոն համերաշխի կրցողները կրնան գործել. անձի խնդիր յուզելու պէտք չկայ: Հոս է դժուարութիւնը որ հնչակեան մը, դաշնակցական մը, ռամկավար մը, որոնք որոշ ուղղութիւններ ունին, չպիտի կրնան համերաշխի երբ կազմակերպութեան կողմէ կուգան, իսկ այս ժողովին մէջ այդ պայմանները չեն փնտռուիր եւ սկզբունքները տեսական եւ գործնական տարբերութեամբ կրնան վիճաբանութեան դրուիլ: Ասոր համար է որ երբ մարդ մը հոս կուգայ, բոլոր տարբեր սկզբունքներ պիտի բաղխին իրարու, ինչ որ անպատեհութիւն մը չունի, մինչդեռ գործադիր իշխանութեան մէջ ոեւէ անհամերաշխութիւն գործերը խանգարելու կարող է: Այս մարմինները համերաշխութեամբ կրնան կազմուիլ, բայց ոեւէ մէկը իրեն կը վերապահէ իրաւունքը ըսելու թէ ես այսինչին հետ չեմ կրնար աշխատիլ: Պէտք է օրինական աշխատութեան վերադառնալ եւ այս ժողովը իր հակակշիռի դերը ի գործ դնէ:

Յ. ՊԱՀՐԻ ԷՖ.- Անցեալ անգամ երբ վարչութիւնը այս ձեռով ընտրուեցաւ, մահու եւ կենաց տագնապի մէջ էինք ու ազգային բարձրագոյն շահի տեսակետով այդ կարգադրութիւնը ըրինք. սակայն պէտք չկար ասիկա օրէնքի կարգ անցնելու: Սահմանադրութիւնը կրնայ ուսումնասիրուիլ եւ բարեփոխուիլ, սակայն մենք պէտք է քալենք օրէնքին ցոյց տուած ճամբէն: Ամենէն առաջ յաջորդ միատին ընտրենք օժանդակ դիւանները:

ԱՏԵՆ. ԷՖ.- Յաջորդ միատին ամբողջացնելու համար այս վիճաբանութիւնը, այսօրուան համար բաւական կը համարենք այս խորհրդակցութիւնը:

(Ատենան փակուեցաւ ժամը 6:30-ին:)

Կ. Պոլիս
Պատրիարքարանի շէնք